

Forskningsrapport 2009-059

Scenarier for verdiskaping og kulturminner på Røros

Karin Ibenholt
Rolf Røtnes
Lars-Erik Becken

Scenarier for verdiskaping og kulturminner på Røros

Karin Ibenholt*
Rolf Røtnes
Lars-Erik Becken

Resymé

I denne rapporten beskrives tre scenarier for utviklingen på Røros frem mot 2020. I Helsebyen på fjellet har Røros klart å finne en næringsmessig nisje som spiller sammen med kommunens egenart, både kulturelt og fysisk. Kulturminnene gjør byen særpreget, men verdsettes primært ut fra det estetiske, og det er naturen og helsetilbudet som lokker flest besøkene. I Pen fasade har Røros utviklet seg til det administrative og kommersielle knutepunktet i Fjellregionen gjennom økt satsing på turisme, konferansemarkedet og småskala tjenesteyting. Kulturminnene på Røros er primært en kulisse for annen virksomhet eller fordi de støtter opp om den immaterielle verdien av kulturarven. I Vel bevart er Røros blitt et sentrum for bevaring av trebebyggelse, med et internasjonalt studietilbud, som trekker mange studenter og forskere. De turister som kommer til Røros i 2020 er først og fremst den harde kjernen av ”verdensarvturister”.

Emneord

Kulturminner, scenario, kommune, reiseliv

* Kontaktperson, ECON Analyse AS, Postboks 5, 0051 OSLO.
Tlf.:+47 92 29 37 01, faks: 22 42 00 40, <http://www.econ.no>, e-post: karin.ibenholt@poyry.com.

Takk til deltagerne i på workshop på Røros 15. mai 2008 for konstruktive bidrag, til Torgrim Guttormsen for konstruktive tilbakemeldinger, og til Perly Lyngøy for hjelp til å ferdigstille rapporten.

Rapporten er utarbeidet med økonomisk støtte fra programmet «Landskap i endring» i Norges forskningsråd

Innhold

1	INNLEDNING	1
1.1	Forskningsprosjektet kulturminner og verdiskaping	1
1.2	Scenarioprosessen	1
1.2.1	Endringskrefter	2
1.2.2	Utvalgte drivkrefter.....	4
1.3	Scenariokrysset	5
2	HELSEBYEN PÅ FJELLET.....	6
2.1	Røros 2020 – gir deg bedre helse.....	6
2.2	Veien til 2020.....	7
2.2.1	Industri på flyttefot	8
2.2.2	Vi vil leve sunt	9
2.2.3	Kulturminnevern som vakker kulisse	10
2.3	Gradvis utvanning av kulturarven?	11
3	EN PEN FASADE.....	12
3.1	Røros i 2020 – naturbasert turisme	12
3.2	Veien til 2020.....	14
3.2.1	Befolkningsvekst og nye boliger sentralt.....	14
3.2.2	Kommersialisering av kulturminnene.....	15
3.2.3	Kreative næringer med kort omløpstid	15
3.3	Press på verdensarvstatusen.....	16
4	VEL BEVART	17
4.1	Røros i 2020 – bevaring av trebebyggelse.....	17
4.2	Hvordan kom vi dit?	19
4.2.1	Satsing på norsk identitet – kulturarven løftes frem	19
4.2.2	Stadig våtere klima	21
4.2.3	Usikre rammevilkår for næringslivet.....	21
4.3	Er Røros blitt for kjedelig?	22
5	SAMMENFATNING – SCENARIENE PÅ TVERS	24

1 Innledning

1.1 Forskningsprosjektet kulturminner og verdiskaping

Kulturminner har åpenbare egenverdier i form av bygninger, bymiljøer, kulturlandskap og tradisjoner knyttet til disse: Samtidig har det de senere årene vokst fram en økende interesse for å se kulturminner som et middel for å styrke økonomien i lokalsamfunn og regioner. Dette gjenspeiles blant annet i Regjeringens kulturminnemelding fra 2005, St.meld. nr. 16 (2004-2005), og i Riksantikvarens verdiskapingsprogram som ble etablert i 2005.

De økonomiske verdiene fra kulturminnene i et samfunn kan komme blant annet ved at kulturminnene kan bidra til å:

- øke antall tilreisende (turister og andre) som legger igjen penger i lokalsamfunnet
- styrke lokal identitet, og derigjennom påvirke folks ønsker om å bosette seg eller bli værende i lokalsamfunnet eller å etablere næringsvirksomhet der.

Selv om mange antar at det er en sammenheng mellom kulturminner og lokal verdiskaping og økonomisk utvikling, er det *lite faktisk kunnskap* om hvor sterk den er og hvordan årsakssammenhengene ser ut. I NOU 2002:1 pekes det på at ”dagens offentlige statistikk er utilstrekkelig for å kunne stadfeste den samfunnsøkonomiske effekten, eller ringvirkningen, et kulturminne eller kulturmiljø har for lokalsamfunnet. Det mangler presise og samordnede data”. I tillegg til at offentlig statistikk ofte er utilstrekkelig, er det som regel komplekse sammenhenger som ikke enkelt lar seg beskrive av statistisk informasjon. Flere studier, deriblant ECON (2003) og Baadsvik og Daugstad (2003), peker også på behovet for mer detaljerte studier for å avdekke sammenhengene.

ECON og NIKU startet i 2005 opp et felles forskningsprosjekt, ”Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros”, hvor hovedmålet er å beregne de økonomiske effektene i form av økonomisk verdiskaping og sysselsetting i lokalsamfunnet på Røros, som kan tilskrives kulturminneverdiene i kommunen. Prosjektet er i all hovedsak finansiert av Norges Forskningsråd, gjennom programmet ”Landskap i endring”.¹ For en presentasjon av prosjektet og hovedfunnene vises til Bowitz m.fl. (2008).

1.2 Scenarioprosessen

I forskningsprosjektet har hovedfokus vært på å identifisere næringsutvikling på Røros i 2005, samt å se på den historiske utviklingen frem mot 2005. Det er imidlertid også interessant å vurdere hvordan Røros kan tenkes å se ut 20 år frem i tid, og da spesielt hvilket næringsliv som er tilstede og hvilke som bor og besøker Røros.

For å utforske mulige fremtidsbilder inviterte Econ Pöyry og NIKU ulike interessenter på Røros samt andre offentlige myndigheter til en scenarieprosess eller workshop i mai 2008. Workshopen ble innledet med at de viktigste funnene i prosjektet ble presentert

¹ Hjemmesidene til programmet Landskap i endring: <http://www.program.forskningsradet.no/landskap/>

for deltakerne. I selve scenarieprosessen diskuterte deltakerne, innenfor en strukturert ramme, de drivkrefter de tror vil bli de viktigste for utviklingen av Røros og for kulturminnefeltet framover, hvilke områder hvor usikkerheten synes størst, samt på hvilke områder politiske valg spiller en stor rolle.

Det er viktig å presisere at et scenario *ikke er noen prognose* for hvordan vi tror utviklingen kommer til å se ut. Et scenario trenger heller ikke være en beskrivelse av en spesielt ønsket utvikling. Hensikten med et scenario er å synliggjøre tendenser og sannsynlige konsekvenser av ulike valg og trender. For eksempel vil scenarier som provoserer til debatt, kunne være svært nyttige i å fremme en konstruktiv utviklingsprosess og nye erkjennelser på Røros og i andre lokalsamfunn hvor kulturminner spiller en rolle.

Scenarier er heller bilder eller filmer av *mulige* fremtidige utviklinger, og har som formål å gi økt forståelse *hvordan og hvorfor*. Scenarier beskriver hva som *kan* hende i motsetning til hva som *vil* hende, og kan bidra til å gjøre *usikkerhet og kompleksitet* eksplisitte. Videre er scenarier et verktøy for læring, strategi og planlegging, brobygging og påvirkning.

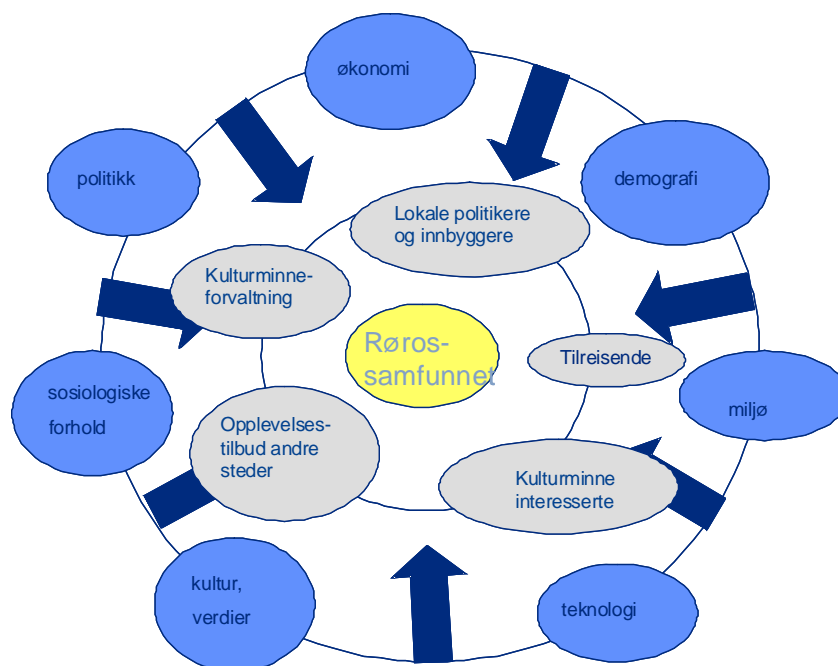
I mange scenarioprosjekter er *prosessen* for å komme frem til scenariene viktigere enn selve scenariene. I prosessen møtes deltakere som representerer forskjellige synspunkter og aktører på ”nøytral grunn” og har mulighet for å diskutere hva som er de viktigste drivkreftene for utviklingen av Røros, hvilke kan vi gjøre noe med og hvordan skal vi velge hva vi skal gjøre.

Røros er en utkantkommune, først og fremst geografisk, men også i en del andre dimensjoner. Sysselsettingen er imidlertid atypisk for en liten avsidesliggende kommune, med en forholdsvis stor andel arbeidsplasser innenfor industri. Røros har også en kulturarvsskatt med høy ”status” både nasjonalt og internasjonalt. Man forvalter et kulturminne som er en viktig del av den norske ”hukommelsen” og som er en kilde til kunnskap og refleksjon. Videre er Røros resultatet av en særegen tilpasning til barsk natur. Kulturminnene og naturen har bidratt til at Røros har en attraksjonskraft både på turister og hytteeiere.

1.2.1 Endringskrefter

Det er mange endringskrefter som påvirker hvordan Røros utvikles, og interaksjonen mellom dem er kompleks, se figur 1.1. Hvordan skal vi da kunne tenke konstruktivt om hva de betyr for Røros? Det er dét scenariometoden kan hjelpe oss med. Det første skrittet på veien til scenariene er å forstå drivkreftene. For å kunne bygge scenarier som er begrunnede oppfatninger om hvordan Røros kan arte seg i 2020-25, må vi forstå hvilke krefter som vil forme stedet. I resten av dette kapitlet tar vi en sveip over en del slike potensielt viktige drivkrefter, og angir noen av usikkerhetene og eventuelle implikasjoner forbundet med dem.

Figur 1.1 Endringskrefter



Noen av de viktigste globale, nasjonale og lokale trendene eller drivkreftene som påvirker, og vil fortsette å påvirke Røros i fremtiden er:

- *Globaliseringen* som gjør at verden blir mindre. Det skjer en stadig økning i investeringer på tvers av landegrensener og fri flyt av varer og tjenester. Men, vil globaliseringen fortsette i samme takt eller kommer det motkrefter, for eksempel i form av nasjonalromantikk og proteksjonisme? Og hvordan påvirker tidens raske endringer interessen for det historiske?
- *Individualiseringen* hvor vi frigjør oss fra flere og flere begrensninger og blir samtidig mer kravstore. Hvordan definerer vi oss selv? Er friheten et spørsmål om velstand/klasse? Er identitet noe man kan kjøpe?
- *Teknologiske kvantesprang*, hvor det som kan digitaliseres digitaliseres. Man trenger ikke lenger Røros for å oppleve fortiden. Hvor tilgjengelig er og skal Røros være på nettet? Som kilde til kunnskap om kulturarven eller som reisemål? Hvilken verdi får fysiske gjenstander i en teknisk drevet og virtuelt tilgjengelig verden? Hvor viktig blir det å oppleve "det egentlige", "det unike", når alt kan oppleves på nettet?
- *Klimaendringer* som følge av menneskeskapte utslipp av CO₂. Disse endringene blir stadig mer tydelige, og vil fortsette i lang tid også om man lykkes i å redusere utslippene vesentlig. Men vil klimaendringene påvirke Røros positivt eller negativt? Vil det for eksempel bli dyrere å reise til Røros?
- Vi blir *rikere*, samtidig som tid blir en alt knappere ressurs. Hva vil vi bruke pengene og tiden på?
- *Multikulturalisering* som blant annet innebærer at nordmenn flest ikke ser ut som før, og at en del av den felles kulturarven ikke lenger blir like felles.
- Tettere kobling mellom *kultur og næring*, med utvikling av kulturell turisme – ønske om kulturelt påfyll kombinert med rekreasjon.

- *Urbane verdier* blir viktigere og Norge er i ferd med å få egentlige storbyer. For småbyer som Røros kan dette innebære både en mulighet og en utfordring. Mulighet til å være unik og tilby en fristad fra storbyen mas, men samtidig en utfordring å holde på og tiltrekke seg innbyggere, og da kanskje spesielt ungdommer.
- ”*Foretakisering*” av offentlig virksomhet, hvor det er en trend at effektivisering kan bli viktigere enn distriktsutvikling.

Andre spørsmål som er viktige å ta med seg inn i en scenarioprosess for Røros er:

- Finnes det en særegen Rørosidentitet? Undersøkelser gjennomført av Econ Pöyry viser at Rørosungdommene ikke har sterkere identitetsfølelse enn de på Tynset, men at identiteten er mer knyttet til kulturarven. Det ser også ut til at det er naturopplevelsene som er viktigst for innbyggerne, mens kulturminnene er viktigst for turistene. For mange bedrifter på Røros er Rørosidentiteten, bevisst eller ubevisst viktig i markedsføringen, men hva vil skje hvis den viskes ut blant innbyggerne?
- Hvordan håndterer man konflikten bruk eller vern lokalt? Det finnes flertall eksempler på at dette er en vedvarende lokal konflikt. Noen opplever at for eksempel at kulturminnene legger begrensninger for næringsutviklingen. Men hva som kanskje viktigere er at kulturminneforvaltning til tider oppleves som tilfeldig og lite konsistent.

1.2.2 Utvalgte drivkrefter

De drivkrefter som, på workshopen i mai 2008, ble identifisert som spesielt viktige for Røros er:

- Industriell utvikling, inkludert globalisering og lokalisering – vil påvirke hvilke næringer som overlever og nyetableringer.
- Transport og miljø, med fokus på kommunikasjon med omverdenen og hvordan klimaendringer kan komme til å påvirke trehusbebyggelsen (økt risiko for sopp- og råteskader). Etterspørsel etter mer lokalt produsert, dvs. kortreist mat sorterer også under denne drivkraften.
- Identitetsfølelse og kunnskap. Hvilke kulturelle holdninger vil bli styrende, ”been there, done that” eller mer ”intensivert” kunnskapssøkende? Hvordan vil interessen for verdensarv utvikle seg hos nye generasjoner? Klarer man å få til kunnskapsoverføring fra eldre til yngre?
- Rammebetingelser for sentrumsutviklingen, herunder kommuneøkonomien, politisk styring og bruken av arealplaner og andre planverktøy.
- Hva vil styre kulturminneforvaltningen, vern eller bruk? Her spiller både nasjonal og lokal politikk en rolle, likesom hvem som har den offisielle og uoffisielle makten lokalt. Ser vi et generasjonsskifte lokalt?
- EUs reguleringer og støtteordninger kan ha betydning, spesielt for hvordan næringslivet utvikler seg.
- Digitalisering vs fysisk miljø.

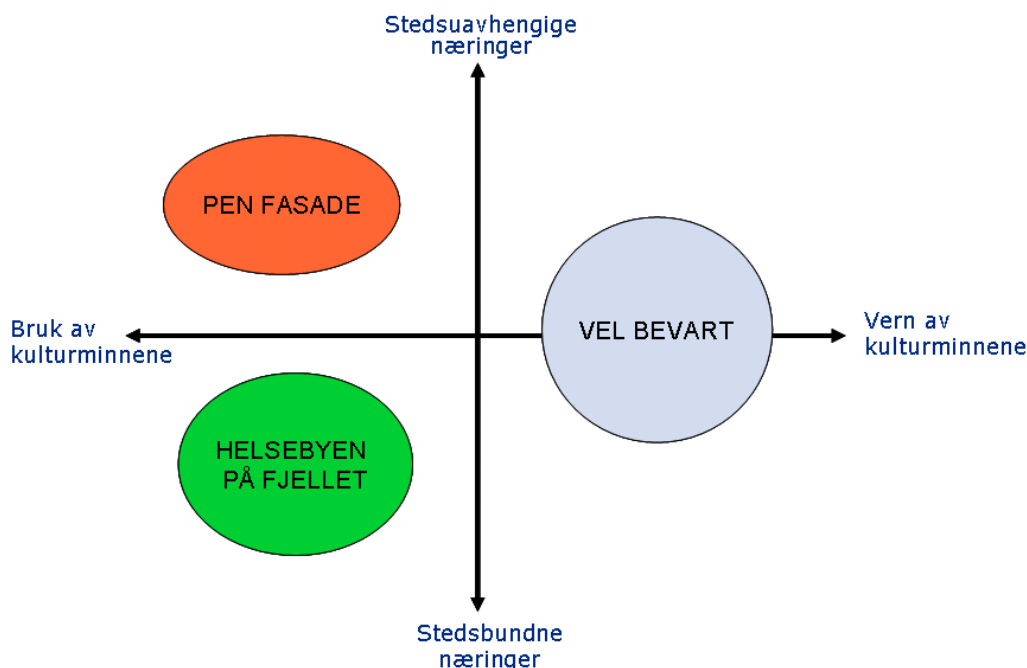
1.3 Scenariokrysset

Basert på de drivkrefter som ble diskutert endte vi opp med et scenariokryss hvor de to akslene besto av dimensjonene:

- Kulturminner: vern vs. Bruk. Med dette mener vi at den dominerende strategien i forvaltningen av kulturminnene er enten bruk eller vern, men ikke nødvendigvis at man i vernescenariene kun er opptatt av vern og vise versa. I et vernescenario kan fortsatt kulturminnene brukes til næringsformål eller annet, men dette vil alltid være underordnet vernet (i eventuelle konflikter vil i de aller fleste tilfellene vernet stå sterkere enn bruken), mens det omvendte gjelder i bruksscenariene.
- Næringsstruktur: stedsbundne vs. Stedsuavhengige næringer. Dette gjenspeiler en utvikling av næringsstrukturen hvor enten alle virksomheter som ikke fysisk er bundet til Røros (dvs. ikke er avhengig av en spesiell ressurs eller knyttet til de personer som faktisk befinner seg på Røros) i en fortsatt globalisering har flyttet mesteparten av sin virksomhet til andre steder, primært utlandet (lavkost), dvs. at virksomheter som er stedsbundne dominerer næringsstrukturen. Eller at de stedsuavhengige (mobile) næringene som industri og tjenestenæringer som IT og design har valgt å bli eller etablere seg på Røros.

Scenariokrysset legger opp til i alt fire scenarier; vern og stedsuavhengige næringer, vern og stedsbundne næringer, bruk og stedsuavhengige næringer og bruk og stedsbundne næringer. Vi har imidlertid valgt å redusere dette til tre scenarier, hvor de to førstnevnte slås sammen til et, vern og en blanding av stedsuavhengige og stedsbundne næringer. Grunnen til dette er at forsøkene på å skrive to distinkt forskjellige verne-scenarier fort resulterer i at varianten ”vern og stedsuavhengige næringer” blir alt for ”rosenrødt” og et lite troverdig drømmescenario.

Figur 1.2 Scenariokrysset



2 Helsebyen på fjellet

Dette er historien om et vakkert, trygt og imøtekommende Røros i en verden som etterspør slike verdier. Røros har klart det mange mindre byer ikke har klart. De har funnet en næringsmessig nisje som spiller sammen med kommunens egenart, både kulturelt og fysisk. Etter mange års turbulens er kommunens innbyggere seg meget bevist at byen og kommunen er kjent som helsebyen på fjellet. Kulturminnene gjør byen særpreget og gjør mange nysgjerrige på byen. Men det er naturen, alle tilbudene for opplevelser og velvære i og ved naturen, samt det gode helsetilbudet som lokker flest besøkene. Sykehusets spesialisering innen skadebehandling (spesielt ortopedi) og forebyggende helsearbeid trekker pasienter fra langt utenfor regionen, både Norge, Sverige og mer langveisfarende.

2.1 Røros 2020 – gir deg bedre helse

September 2019 har *Svenska Dagbladet* en artikkelserie om vinnere og tapere i det stadig tøffere sykehusmarkedet. Markedet har vært i vekst lenge, men det er de som klarer å tiltrekke seg de beste fagfolkene som vokser. Nordens sykehus klarer seg bra på det europeiske markedet, ikke minst Karolinske Institutt i Stockholm og de mangfoldige tilbudet i København/Öresund regionen. Men også flere mindre spesialsykehus gjør det bra. Lørdag 21. september har *SvD* et oppslag om den merkelige suksessen på Røros.

Røros sykehus har relativt flere pasienter fra andre regioner enn de fleste større sykehus. Reporteren ser seg om og lanserer en umiddel forklaring. Hit kommer en ikke bare for å bli behandlet, men for å bli frikoblet storbyers stress og mas. Hun beskriver byen som en oase i et vidstrakt fjellandskap. Det fullstendig rehabiliterte sykehuset er ikke stort, har mørk trefasade og står godt til byens særegne arkitektur – framhever hun. I intervju med avisa sier sykehusdirektør Even Feragen at de er stolte over de siste års vekst. Feragen framhever tre forhold som helt avgjørende for hvorfor de har kommet dit de er i dag: En langvarig satsing på å bygge et høykompetent miljø innen ortopedi, tett samarbeid med St. Olavs hospital og nært samarbeid med kommunenes mange tilbydere av opptreningsopplegg, velvære og aktivitetsorganisasjoner. Feragen trekker – som så mange andre *SvD* har intervjuet – fram strategiprosessen i 2014 som en viktig utløsende kraft. – Litt flaks har vi vel også hatt sier Feragen og smiler. Vår svenske overlege Ove Lindqvists forelskelse i byen i 2015, gjorde sitt til at vi fikk en av Nordens fremste fagfolk til byen. Selv om Lindqvist pendler mellom å jobbe her og i Trondheim, er det her han og hans familie bor. I dag er det faktisk ganske mange leger og andre som pendler fra Røros til St. Olavs hospital i Trondheim. Feragen er likevel tydelig på at Røros' også hadde et godt ortopedimiljø før 2014. Ortopedi var et satsingsområde så langt tilbake som 2008.

Sykehusets samarbeid med øvrig næringsliv fascinerer reporteren fra *SvD*. Svært mange pasienter ser oppholdet som en del av ferien. – hofta skulle jo opereres uansett, så jeg valgte å gjøre det et sted hvor jeg også kan trekke frisk luft og gå rett ut i helebringene natur. Sykehusets skjermer er koblet opp til alle opplevelsestilbyderne i regionen og gir både lettfattelig informasjon og bestillingsmuligheter for dem som ønsker assisterte turer av alle slag.

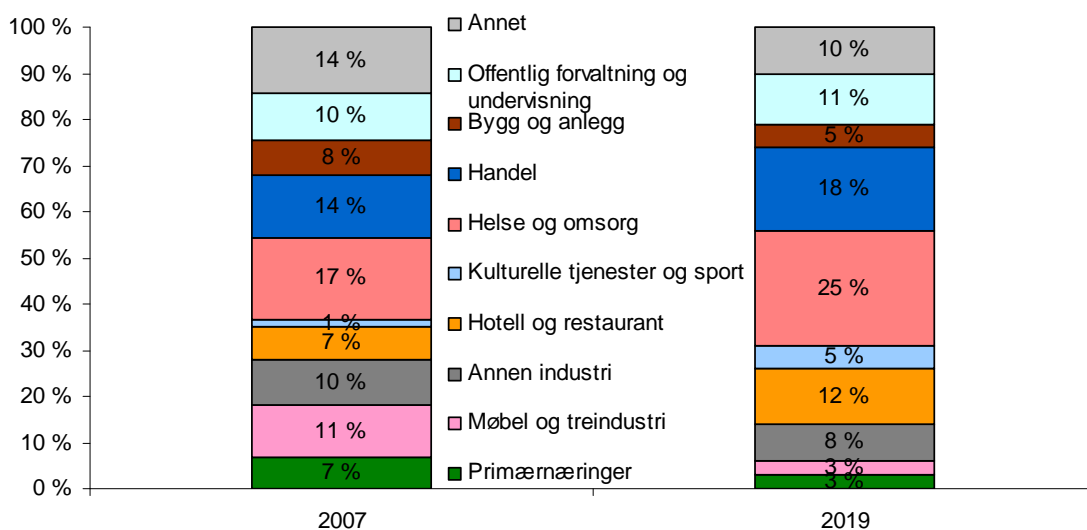
Turistbedriftene lever godt i kommunen. Sykehuspasienter gir kjærkomne inntekter, men interessen for å legge noen dagers frisk fjellferie til Røros er uansett stor. Byen er

jo ikke stor, så når tyskerne kommer blir det kø. De fleste turister kommer via fly til Trondheim og buss derfra. De blir kanskje ikke lenge, og vil ha aktiviteter fra dag en. Men besøket er inntektsbringene for byen. Et typisk fire dagers opphold inkluderer hundekjøring (vinter og sommer), tilrettelagte ski, sykkel eller rideturer, besøk i gruvene og kort kulturtur, spa og kurs i tilbedring av nordisk mat med råvarer fra fjellet. Spaoppholdet i det gamle rådhuset er særlig populært, men er også dyrest. De fleste velger derfor heller å bruke Røros spa- og friluftshotell som har i sitt utspring i Idrettsparken Hotell. Rådhuset ble bygget om til et spa- og velværesenter i 2015 etter at kommunen fikk nye lokaler i Tufta-hjørnet i 2014.

Reporteren fra SvD synes husene i byen er pent pusset opp i fin gammel stil. Nye virksomheter trenger åpenbart litt andre romløsninger enn husene opprinnelig var ment for og flere bakgårder og tak så nok annerledes ut før. Hun mener å huske det gikk en diskusjon for noen år siden om bygningsvern i forbindelse med om Røros kunne beholde sin status som verdensarv. Men diskusjonen er lite aktuell nå og hun velger å la denne saken ligge.

Turist og omsorgsnæringene setter også sitt preg på byens næringsliv. SvD gjør et nummer av hvordan næringsstrukturen har endret seg de siste ti-årene. Fra industri til tjenester, hvor helse- omsorg og opplevelser dominerer. Alt på grunn av en innvandret svenske, skriver hun. Rørosingene mener det siste er et noe overdrevet poeng.

Figur 2.1 Røros næringsstruktur. Andel sysselsatte personer i 2007 og 2019



2.2 Veien til 2020

Det var tre drivkrefter som i særlig grad bidro til det Røros vi fikk i 2020.

- *Industri på flyttefot.* Røros våknet i 2012 opp til nyhetene om at HÅG legger ned virksomheten på Røros. Hva gjør vi nå var spørsmålet som sto på alles lepper.
- *Vi vil leve sunt.* I årene framover mot 2020 var det en markant økende etterspørsel etter varer og ikke minst tjenester, som var forbundet med sunn livsstil.
- *Kulturvern som kulisse.* Interessen for kulturvern skiftet fra å være interessant for historisk dokumentasjon, til vern om det som ga områder særpreg vår globaliserte tid. Viktigere enn vern var det å gjøre byrommet vakrere. Spesielt mennesker i

kreative yrker søkte mot byer som klarte å kombinere lokalt særpreg, vakre omgivelser og effektiv transport.

2.2.1 Industri på flyttefot

Globalisering og raskt teknologisk utvikling bidro i årene etter 2000 til vesentlige endringer i alle lands nærings sammensetning. Liberalisering av verdenshandelen på 1990-tallet og den teknologiske revolusjonen knyttet til internett ga verdens økonomier en helt ny rytme.

Rask integrering av folkerike land som Kina og India i den internasjonale markedsøkonomien, fikk påfølgende store konsekvenser for prisingen av særlig råvarer og arbeidskraft. De fleste råvarepriser økte i pris i det første tiåret etter 2000 som følge av økt etterspørsel, mens prisen på spesielt ufaglært arbeidskraft har kommet under press gjennom at over 2 milliarder mennesker ble integrert i markedsøkonomien.

En konsekvens av globaliseringen var at den internasjonale arbeidsdelingen i produksjon av alle typer varer har blitt langt tydeligere. Arbeidsintensiv produksjon ble i økende grad konsentrert til områder hvor arbeidskostnadene var relativt lave. Energikrevende produksjon ble flyttet til land med relativt billig energi. Kunnskapsbasert produksjon ble lokalisert der kunnskapen fantes. Denne utviklingen hadde pågått lenge, men tempoet i endringene økte i tiåret etter 2000, og omfanget ble mer omfattende.

Det var særlig industrivirksomheter som endret lokaliseringsland. Norge ble imidlertid lite berørt av endringene, da landet har relativt lite industri. Det meste skalerte ned produksjonen for flere ti-år siden i takt med at lønns- og kostnadsnivået i Norge sted mye raskere enn i andre land. Enkelte industribyer merket imidlertid globaliseringen mer enn andre. Røros var blant dem.

I de første årene etter 2000 så det ut som om industrien på Røros skulle klare seg bra, men i 2012 kom den drastiske beskjeden. Eierselskapet til HÅG (HÅG/RH/RBM Group) fusjonerte med den svenske kontormøbelprodusenten Kinnarps. Hovedkontoret skulle ligge i Norge og børsen jublet, men Røros var sjokkert. Synergieffektene ved å slå sammen produksjonslinjer var store og en forutsetning for avtalen var at produksjonen på Røros skulle avvikles i løpet av et års tid.

Dette var ikke den eneste industrinedleggelsen Røros opplevde på den tiden, andre bedrifter som la ned produksjonen på Røros var bl.a. Røros Produkter og Kitron Micro-electronics.

På Røros oppsto en voldsom debatt, nærmest raseri. Det ble arrangert folkemøter og sendt delegater til Oslo for å be om omstillingsmidler. Omstillingsmidler kom, men beslutningen om å avvikle HÅG, sto fast.

Ganske raskt etablerte det seg en stemning i byen om at dette måtte da være mulig for stolte Rørosinger å etablere noe annet i byen enn ny industri. Andre byer har fått det til. Se på Skien for eksempel som har lyktes godt etter at papirfabrikken ble nedlagt. Røros har da langt flere andre kvaliteter en industriarbeiderkompetanse. I avisenes debattspalter strømmet det etter hvert inn leserinnlegg som viste til byens særegne historie, arkitektur og ikke minst naturskjønne beliggenhet. Kan ikke det gi grunnlag for ny verdiskaping, ble det spurt.

Kommunestyret vedtok raskt å igangsette en strategiprosess for framtidens Røros. I løpet av et halvår kom svaret på et stort folkemøte.

Røros har en unik flott beliggenhet og historie. Men vi har også noe mer vi har kompetanse innen reiseliv, naturkunnskap og innen helse. La oss satse på dette., var kommunens svar. Og staten er villig til å stille opp. Betydelige omstillingsmidler stilles til rådighet for satsing på næringer som kan bruke den kompetansen som finnes lokalt. Folkemøtet endte med ny optimisme og et nytt slagord: *Røros – Helsebyen på fjellet*

2.2.2 Vi vil leve sunt

Røros' satsing på helse var ikke tatt ut fra den tynne luft. Overalt i landet og i den rike del av verden for øvrig, økte etterspørselen etter varer og tjenester som ble forbundet med sunnhet. Gjennomsnittsalderen økte sakte, men sikkert i alle utviklede land. Interessen for sunnhet økte spesielt påtakelig i den økende gruppen av befolkningen som var mellom 50 og 70 år.

For mange var det også viktig å vise omverdenen at de levde sunt. Jo mer velstående, jo mer var det viktig. Det virket som det å tydeliggjøre for enhver at en tok vare på egen helse, for mange var et viktig signal til omverdenen om hvem de var. Sunnhet ble forbundet med vellykkethet. I stedet for å prale med dyre biler eller boliger, var det viktig for de vellykkede å vise til sin sunne livsstil.

Som et resultat av økende antall mennesker i 50 + og økende velstand i befolkningen, så vi i de fleste land en markant økning i etterspørselen etter varer og tjenester som ble forbundet med sunn livsstil

Spesielt økte etterspørselen etter sunnhetsfremmende tjenester. Det å kjøpe en "sunn" ferietur, ga gode grunnlag for gode fortellinger etterpå. Fortellinger som ble fortalt både på bussen på vei til jobb og over hagegjerder. Det ga prestisje å ha gode egenopplevde fortellinger.

Rørosingene tok disse voksende trendene til sitt hjerte. I sitt strategiarbeid våren 2013 ble det presentert framtidsstudier som viste hvordan husholdningenes forbruk av sunnhetsfremmende varer og tjenester ville øke sin andel av økonomien betydelig. Rørosingen så seg rundt og visste med seg selv at nettopp deres by var ideelt plassert for å tilby nettopp sunne, helsebringende opplevelser.

Flere gründere hadde allerede sett det samme og etablerte opplevelsesbaserte selskaper så en etterspørsel større enn de klarte å møte.

Som en direkte konsekvens av strategiarbeidet, vedtok Røros kommune å bruke statens omstillingsmidler til å ruste opp Røros Sykehus. Både innbyggere og innleide konsulenter så betydelig potensial i å koble sykehuset mer direkte til byens tilbud av opplevelser i flott og frisk natur. Lokalsykehusets ledelse var entusiastisk, men skepsis hos St. Olavs hospital og i Helsedirektoratet var tydelig. Helsedirektoratet ville heller sentralisere enn desentralisere tilbudene. St. Olavs hospital så for seg mye dyr og uhensiktsmessig pendling mellom Trondheim og Røros – både for helsepersonell og pasienter.

Det var først da regjeringen – etter lengre tids mediedebatt – antydte at uten satsing på Røros ville midler bli omprioritert fra St. Olavs hospital til andre helseforetak, at St.

Olavs hospital kastet seg inn med forslag om hvordan en kunne etablere gode effektive samarbeidsløsninger for både personell og pasienter. Fra 2014 ble busstilbudene vesentlig utvidet og veiene forbedret mellom Trondheim og Røros.

Satsingen på å etablere visjonen *Røros – helsebyen på fjellet* fikk sitt visuelle uttrykk i ombyggingen og utvidelsen av Røros sykehus. For å markere at sykehuset var en del av byen, ble fasaden utformet i samme stil som bykjernen, noe som ga betydelig nasjonal oppmerksomhet.

Kommunens bevisste satsing på å legge til rette for at lokalsykehuset både skulle være integrert med byens tilbud av opplevelser av alle slag, og med forskning og spesialkunnskapen ved St. Olavs hospital, vakte interesse hos flere grupper helsepersonell. Da den kjente svenske ortopediske kirurgen og Rørosvennen Ove Lindqvist, bestemte seg for å flytte fra Lund til Røros, gikk det ikke upåaktet hen i fagmiljøene. Røros ble på kort tid en snakkis blant helsepersonell, og det ble etter hvert meget lett å rekruttere personell.

Rundt sykehuset vokste det ikke bare fram opplevelsesbaserte selskaper, men også flere private tilbydere av opptreningshjelp, alternative behandlingsformer o.a. private tilbydere innen et bredt tilbud av helserelevante tjenester.

2.2.3 Kulturminnevern som vakker kulisse

Parallelt med Røros satsing på å legge til rette for ny virksomhet, utviklet det seg en ny holdning til kulturminnevernet. Holdningsendringen var et generelt fenomen, men ble satt mer på spissen i Røros enn i de fleste andre byer i landet.

Mens norsk politikk i lang tid hadde betont behovet for å støtte opp under distriktene, var det en tydelig dreining at det var i byene det spennende skjedde. Det var her folk ville bo og det var her framtidens vekstnæringer ville være. Både befolkning og virksomheter var opptatt av at det ble lagt til rette for effektive transport- og logistikk-løsninger. Samtidig var det byene som klarte å framstå som litt spesielle som tiltrakk flest mennesker og folk. Det var viktig å kunne skille seg litt positivt ut, både for mennesker, virksomheter og byer.

Overalt i landet vokste det fram en økende oppmerksomhet og ønske om å skape vakre byrom. Unike bygninger og utrom var en del av dette. Unikhet gjorde stedet spesielt og mer attraktivt. I varetakelse av lokale tradisjoner virket på samme måte. Men det skulle fremfor alt være pent og funksjonelt. Betydningen av det vakre overskygget i økende grad behovet for historisk korrekt ut. Bevaring var bra, det skapte det spesielle. Men, mente mange, det må da være mulig å forskjønne litt? Autentiske materialer og løsninger var bra, men om det ikke syntes, var det vel OK med rimeligere eller penere løsninger? Kulturminnevern ble på den ene siden mer verdifullt, men i mindre grad enn andre verdier, som behovet for pene og funksjonelle løsninger. Den vanlige oppfatningen av kulturminnevern var at det ga gode fine kulisser for dagens liv. Endringen i samfunnets rådende holdninger undergrav oppslutningen om kulturminnevern som en verdi i seg selv.

Kulturminnene har også vist seg å være et godt komplement til ønsket om å leve sunt. Det er mange som etter hvert har erfart at kulturminnene kan spille en rolle mentalt bl.a. gjennom å gi rom for kontemplasjon.

Røros kunne mer enn noen skilte med både autentisitet og unikhet. De fleste opplevde byen som pen. Men kanskje den kunne bli enda vakrere? Mange av de arealer som i begynnelsen av 2000-tallet framsto som en tilfeldig blanding av stilarter, ble i andre halvparten av 2010-tallet restaurert med det formål å fremstå ”penere”, men ikke nødvendigvis mer autentisk og ekte. En utvikling som i noen deler minnet om endringene i ”Sohlbergrekka” under 1900-tallet, dvs. en forskjønning som ikke var historisk forankret. Det var også viktig å tilrettelegge området for den etter hvert alt viktigere besøksgruppen helsepasienter. Et av disse tiltakene var å legge varmekabler i de sentrale gatene Kirkegata og Bergmannsgata. Dermed forsvant et viktig vinterbilde fra Røros, men funksjonaliteten ble vurdert som meget viktigere enn bevaringen av dette ”kulturminnet”.

Fortidsminneforeningen, både lokalt og nasjonalt gremmet seg over utviklingen på Røros, men klarte ikke å få med seg verken innbyggere eller politikere i forsøket på å stanse denne utviklingen.

2.3 Gradvis utvanning av kulturarven?

Samtidig som *Svenska Dagbladet* i 2019 offentliggjorde *Fjell-ljom* på første siden et intervju med den kjente norske historiker og samfunnsdebattant Lars Schønning, som var svært kritisk til utviklingen på Røros de siste årene. Artikkelen hadde tittelen ”Historiker Schønning hevder – Røros forfaller. Velmenende akademikere har undergravet vår felles kulturarv”:

Samfunnsdebattanten og historikeren Jon Schønning mener at dagens Røros på langt nær er en suksess. Tvert i mot, sier han – her har vi en by som mer enn noen har klart å bevare et inntakt og unikt sentrum av trehus fra 1600-1700 og 1800-tallet. Dette er ikke bare unikt, men grunnlaget for verdensarvstatus. Etter nedleggelsen av HÅG i har det vært mang en valfarting av prominente personer til Røros. Mange har lovpriset satsingen på helse og naturopplevelser som næringsvei. Men hvorfor i all verden skal dette skje på bekostning av uerstattelige minner fra Røros’ opprinnelse. Det synes kanskje ikke så godt, men hver ombygging gjør det vanskeligere å forstå hvordan byen oppsto. Hver gang vi velger moderne tilvirkningsteknikker, eller endog nye materialer, blir det vanskeligere å forstå hvordan denne byen ble til. Over mange år nå har ressurssterke mennesker fått gjennomslag for små ”forskjønnelser” ”tilpasninger”, som kanskje gjør byggene penere for dem, men svekker det egentlige vakre – en by så nær det opprinnelige Røros som mulig.

Schønning mener tapet av industriarbeiderkulturen er den egentlige årsaken og kanskje også det største tapet. I alle år var Røros’ eksistens og framtid tuftet på produksjon av noe håndfast, noe man kunne ta på. Forståelsen for å ta vare på det fysiske var derfor lettere å forstå. Dagens akademikere leverer av luft, bokstavelig talt. For dem er kulturarv en følelse, en stemning. Ivaretagelse av de fysiske spor blir svekket. Det er disse gruppene som nå har flertall både i politikk og embetsverk og har ansvaret for at forkastelige endringer blir akseptert.

Schønning mener de siste års bygningsmessige endringer ikke bare har vært helt unødvendige, men drevet fram av falsk forfengeligheit. Hvordan kan man smykke seg med vakker natur og ”helse”, når man ødelegger sin skjel! - avslutter Schønning.

Innlegget *Fjell-Ljom* og artikkelen i *Svenska Dagbladet* sparket i gang en ny debatt om framtidens Røros.

3 En pen fasade

Dette er historien om hvordan Rørossamfunnet utviklet seg til å bli det administrative og kommersielle knutepunktet i Fjellregionen gjennom økt satsing på turisme, konferansemarkedet og småskala tjenesteyting. Kulturminnene på Røros har vært viktige for utviklingen, men primært som en kulisser for annen virksomhet eller fordi de støtter opp om den immaterielle verdien av kulturarven. De fysiske kulturminnene har dermed vært under stadig press – ikke minst der det er avvikende vurderinger mellom befolkningen/turistene og vernemyndighetene. En del fysiske minner er med fjernet fra sitt "rette element" og plassert på museum, mens andre har fått vike for nødvendig ekspansjon.

3.1 Røros i 2020 – naturbasert turisme

I 2020 er Bergstaden blitt det administrative og kommersielle knutepunktet i Fjellregionen. Samtidig som verdensarven ble utvidet til å omfatte hele den såkalte circumferencen i 2010, slo Os, Holtålen og Røros seg sammen under navnet Røros. I forbindelse med en større kommunereform i 2014 gikk også Tynset, Rendalen, Tolga, Follidal og Alvdal inn i Røros kommune. Dermed ble Fjellregionen samlet under én administrativ ledelse.

Bergstaden har nå vel 6.000 innbyggere, som er nesten en dobling siden 2007. En del av innflytterne har kommet utenfra regionen, men det har også vært fraflytting fra de mer rurale delene av fjellregionen. Tynset er det andre største tettstedet i regionen. Selv om viktige forvaltningsoppgaver i kommunen har blitt værende i Tynset etter sammenlåingen, sliter Tynset med å holde befolkningsmengden oppe.

Bergstaden har fortsatt en høyere andel arbeidsplasser innen industrien enn en gjennomsnittlig utkantkommune, men veksten har primært kommet innen turistnæringen og småskala tjenesteyting. Sistnevnte kjennetegnes av å være kunnskapsintensive virksomheter – blant annet små konsulentfirmaer innen IT og lignende.

Tilflytning til Bergstaden

Den store tilflyttingen til Bergstaden har ikke minst gitt vernemyndighetene betydelig utfordringer. Riktignok har det vært stor enighet om å bevare det visuelle uttrykket fra gatenivå i indre bykjerne, dvs. Kjerkgata, Peder Hiortgata, Flanderborg og Sleggvegen, men tilgrensende områder har vært under konstant press. Dette har også bidratt til press på verneområdet, gjennom krav til parkeringsmuligheter og annen infrastruktur, spesielt i toppsesongene.

I indre bykjerne er det ikke lenger fastboende, etter at den siste familien flyttet ut i 2016. Noen av gårdene har blitt gjort om til utleieligheter til turister, mens de aller fleste i dag brukes til handels- og/eller annen næringsvirksomhet.

De fleste bakgårdene som ble istandsatt gjennom uthusprosjektet på begynnelsen av 2000-tallet er fortsatt bevart, men vi finner flere bakgårder i indre bykjerne med glasstak og nybygg, blant annet i kvartalene mellom Kjerkgata og Bergmannsgata. Endringene har vært nødvendige for å tilpasse arealene til dagens krav til rasjonell forretningsdrift.

Satsing på turisme

Den største vekstnæringen i Røros har vært knyttet til turisme, ikke minst fordi klimaendringer har medført at regionen er blant noen få steder i Sør-Norge som kan garantere snø i hele vinterseongen, dvs. fra november til april. Flyplassen ble blant annet bygd ut i 2012, på bekostningen av verneverdige områder. Flyplassen kan nå ta imot store charterfly. Hoveddelen av turistene som lander i vinterhalvåret skal videre til de store skidestinasjonene i Sverige, men gjennom et fruktbart samarbeid mellom turistaktørene på norske og svenske side nyter også Rørossamfunnet godt av turistene. Dette samarbeidet startet allerede høsten 2008.

Mulighetene til langrenn er forbedret betraktelig rundt Røros siden inngangen til århundret. Antall skiløyper har økt, også i områdene der det har vært og/eller fortsatt er reindrift. Ny serveringssteder – noen med overnatting – har også dukket opp på gamle setre og gruver i regionen. Selv om snøscooterkjøringen fortsatt er størst på svensk side har også kjøring på norsk side blitt en viktig del av Røros sitt tilbud under vinterhalvåret. Også andre kommersielle tiltak overfor turister er igangsatt – noe som har gitt grunnlag for en rekke hissige diskusjoner om vern kontra bruk i Fjell-Ljom.

Selv om hoveddelen av turistene skal videre til Sverige velger en del å bo i Røros. Mange tar dagsturer til skianleggene over grensen i og med at det er satt opp matebusser med forholdsvis hyppige avganger. Turistene som velger å bo på Røros kan blant annet velge noen av de nye hotellene som ble bygd i området mellom flyplassen og Kvitsanda i perioden 2009-2012.

Røros viktigste konkurransefortrinn og grunnlag for turistnæringen er imidlertid Bergstadens urbane kvaliteter. Indre bykjerne, samt tilgrensende kjøpesentre, har nå et vel så spennende og variert handelsliv som Tynset hadde i 2007. I tillegg er utbudet av kafeer, restauranter, puber og barer økt betraktelig. Hovedgrunnen er en bevisst satsing av Rørossamfunnet, men vi kan ikke undervurdere at det også skyldes en viss befolkningsnedgang og stagnasjon i de andre tettstedene i regionen.

En del av handelsstanden og serveringsstedene er basert på lokale tradisjoner, men det er også en del eksempler på steder som er ”hippe og moderne” – uten noen synlig stedstilknytning. Det er også denne sammensmeltingen av - gammelt og nytt - tradisjon og innovasjon - som gjør at internasjonale reisetidsskrifter kommer til Røros. Noen riktig stor turistdestinasjon for utenlandske turister har imidlertid ikke Røros blitt. Satsingen på det urbane har imidlertid etter manges mening vært en viktig grunn til at turistnæringen har vokst, men da i hovedsak turister fra Norden.

Verdensarvstatusen er fortsatt viktig for de utenlandske turistene, men kommersialiseringen har bidratt til at en del drar skuffet videre til andre og mer unike steder. For de norske turistene er imidlertid verdensarvstatusen av mindre betydning. Røros har en sentral plass i vår identitet, og gjør Røros attraktiv som turistdestinasjon – uavhengig av om Røros står på Unescos liste. Det at Røros kan garantere snø om vinteren har også blitt viktigere og viktigere, ikke minst på grunn av at tidligere populære skisteder som Trysil, Hemsedal og Geilo ikke lengre kan garantere snø.

Satsing på konferanser

I forbindelse med utbyggingen av flyplassen i 2012 og de nye hotellene ble også et konferanseanlegg realisert. Konferanseanlegget ble av The European Centre of Architecture Art Design i 2014 kåret til ett av Europas beste anlegg (for konferanser

med inntil 1.000 mennesker). I en bred dekning i Wallpaper samme år ble det ikke minst fokusert på de innovative og økologiske løsningene, samt koblingen til Røros sin kulturarv.

Røros har imidlertid slitt med å bli et konferansested for utenlandske firmaer, hvilket har medført at det er sjeldent at kapasiteten utnyttes maksimalt. Økonomien for konferanselokalene og hotellene har i hele perioden vært svært anstrengt, selv om en rekke store konferanser med Norden som nedslagsfelt har blitt arrangert. I 2020 har de nye bygningene allerede begynt å forfalle på grunn av manglende vedlikehold, og kommunen har vært nødt til å initiere en prosess for å vurdere alternative løsninger for fremtiden. En ny scenarieprosess om utviklingen av Rørossamfunnet vil derfor bli igangsatt i 2021.

3.2 Veien til 2020

Det var flere drivkrefter som bidro til at Røros utviklet seg til å bli en populær skidestinasjon. Noen av disse var globale og internasjonale, som hurtige klimaendringer med stadig varmere og mer ustabil vær, men her fokuserer vi på tre viktige lokale drivkrefter:

- Offensiv utbygging av boliger nært Bergstaden
- Økt bruk av kulturminnene for næringsutvikling
- Lokal satsing for å tiltrekke seg kreative næringer

3.2.1 Befolkningsvekst og nye boliger sentralt

I 2011 ble det tatt et prinsippvedtak i kommunestyret om at den forventede befolkningsveksten skal dekkes gjennom ny bygningsmasse i utkanten av indre bykjerne. Man ønsket dermed ikke å satse videre på eksisterende ”husklynger” i Bergstadens randsoner. Målet var å samle befolkningen tettere til Bergstaden, blant annet for å minimere kostnader til ny infrastruktur, barnehage, skole o.l.

Føringene fra politisk hold i kommunen var at den nye bygningsmassen skulle være variert, både i størrelse, type og arkitektur. I tillegg har Røros satset på økologisk stedsutvikling. Ved hjelp av økonomisk støtte fra Husbanken har man realisert flere store bygg og byggefelt med miljøvennlig materialbruk og lavt energiforbruk. Både forskere, arkitekter og andre interessert fra inn og utland kommer jevnlig for å studere byggene. Erfaringene på Røros er ikke minst interessante på grunn av de betydelige temperatursvingningene som Bergstaden har i løpet av et år.

Den bærende ideen har vært å satse på moderne og banebrytende arkitektur, som en kontrast til den verneverdige bygningsmassen i indre bykjerne. Ikke minst i større signalbygg som for eksempel de nye hotellene, konferanseanlegget, turistsenteret og et par større leilighetskomplekser. Toneangivende lokalpolitikere har ment at dette kontrasterer kulturminnene på en fruktbar måte. Et mindretall blant lokalpolitikere og befolkningen, samt representanter fra sentrale myndigheter, har imidlertid vært meget skeptisk til denne utviklingen. Sentrale myndigheter har klart å stoppe enkelte forslag som klageinstans, men etter justeringer har prosjektene i de fleste tilfeller likevel blitt realisert.

3.2.2 Kommersialisering av kulturminnene

Etter en opphetet debatt i 2011 om hvordan Røros skulle bli mer tilgjengelig for turistene ble det utviklet et besøkssenter sørøst for slagghaugene. Det nye besøkssenteret ble åpnet av Idretts- og kulturminister i 2012, omtrent samtidig med åpningen av flyplassen. I åpningstalene fokusert ikke minst ministeren på hvordan Røros-samfunnet i fremtiden bør utnytte kulturminnene kommersielt – ikke minst fordi de statlige overføringene til dette formål vil reduseres. Selv om det ikke ble signalisert dramatiske endringer skulle støtten i større grad bidra til økonomiske vekst og ikke kun ha som formål å bevare kulturminnene. Disse signalene har vært styrende for utviklingen av Røros frem til i dag.

Besøkssenteret har siden 2012 blitt utvidet 3 ganger. I tillegg til en utvidelse av det kommersielle tilbudet, som serveringssteder, salgssteder for kunsthåndverk og lignende, har arealer for presentasjon av Røros som kulturminne blitt firedoblet. Dette ble gjort fordi en del gjenstander som dører, vinduer, gesimser, ornamenter og lignende ble gjort tilgjengelig på grunn av ombygginger og tilpassinger av indre bykjerne til kommersiell virksomhet. Selv om bevaring av fysiske kulturminner hele tiden har stått sentralt, har det ikke vært noe sentralt poeng at de skal presenteres i "sitt rette element". Det viktigste er at de blir bevart og er synlig/tilgjengelig for befolkningen og turister.

3.2.3 Kreative næringer med kort omløpstid

Selv om en del av det nye næringslivet er stedsuavhengig, er noe av den økte aktiviteten koblet til Røros sin kulturarv. Det er imidlertid de immaterielle delene av kulturarven som ofte har vært hoveddriveren hvis vi ser bort fra turistnæringen.

Spillutviklerfirmaet Funcom etablerte en avdeling på Røros i 2010. En grunn til etableringen var at de startet utviklingen av et nytt onlinespill innen fantasy-genren. Rammen for spillet var lagt til 1800-tallet og hadde en viss kobling til Røros kulturarv, dvs. gruvene og verket Den viktigste grunnen var imidlertid at kommunen aktivt la til rette for etableringen. I tillegg til meget rimelig lokaler ble det bygget et leilighetskompleks for de ansatte. Også enkelte andre mindre IT-intensive virksomheter, som for eksempel reklamebyråer og utvikler av nettsider, ble etablert omtrent samtidig. En grunn til at man lykkes med etableringene er at virksomhetene har ung og mobil arbeidskraft.

I en treårsperiode (2011-2013) ble Røros Næringshage nedprioritert av myndighetene og lokale aktørene, fordi det "gikk så bra". Etter hvert ble imidlertid en del av de nyetablerte virksomhetene lagt ned eller de flyttet ut av regionen. En stund gikk dette mer eller mindre myndighetene og andre berørte aktører "husforbi", men i 2013 ble det klart at det måtte gjøres grep. Det var først gjennom en ny satsing på Røros Næringshage fra SIVA og kommunen at Røros igjen fikk en nettotilgang på arbeidsplasser innen småskala tjenesteyting. Men uansett sliter mange av disse bedriftene med å overleve på Røros i lenger tid, men med stadig tilstrømning av nye kreative initiativ oppleves ikke dette som et stort problem, verken av myndighetene, innbyggerne eller næringslivet.

De stadige utskiftingene i bedriftene betyr at mange av de nye innbyggerne reiser fra Røros etter noen få år. Innflytterne blir dermed i liten grad integrert gjennom for eksempel kommunens politiske-, kulturelle- eller foreningsliv. Innflytterne holder seg i stor grad for seg selv. Kommunen har riktignok ikke store kostnader til innflytterne,

men de bidrar heller ikke så mye til samfunnet, utover at de kjøper mat og frekventer Bergstadens serveringssteder.

3.3 Press på verdensarvstatusen

De statlige midlene til kulturminneverne har siden 2008 blitt redusert. Fortsatt får Røros noe støtte, men arbeidsplasser knyttet til bevaring av kulturminnene er redusert betraktelig.

Bevaring av kulturminnene står dermed ikke i dag like sterkt som ved inngangen til århunderet, med mindre kulturminnene kan utnyttes i kommersiell øyemed. Enten som en kullisse, for eksempel av turistnæringen, eller ved at eksisterende fysiske kulturminner er nødvendig for å støtte opp om de immaterielle aspektene som fortsatt er viktig for deler av satsingen i Rørossamfunnet.

De fysiske kulturminnene har også på grunn av turisme vært under stadig press. Noen ønsker at verneområdet skal reduseres til indre bykjerne, som ble vernet i 1980, men det er få som tror at det er mulig å reversere dette. Av den grunn mener fler og fler at Rørossamfunnet bør få utvikle seg som lokalbefolkningen vil, uten innblanding fra nasjonale og internasjonale vernemyndigheter. Verdensarvstatus er dermed ikke lenger så viktig.

UNESCO er også bekymret for utviklingen og vurderer fortiden om Røros skal miste sin verdensarvstatus. Sentrale myndigheter har engasjert seg for å "redde" statusen, men de får liten "drahjelp" fra lokalsamfunnet, bl.a. er det liten interesse fra næringslivet å bidra finansielt.

4 Vel bevart

Dette er historien om hvordan Rørossamfunnet utviklet seg til å bli et nasjonalt og til dels internasjonalt sentrum for bevaring av trebebyggelse. NTNU har, i samarbeid med Riksantikvaren og UNESCO, etablert et internasjonalt studietilbud, som er populært blant mange yrkesgrupper, for eksempel arkitekter og håndverkere. Men samtidig begynner Røros by å ligne mer og mer på et museum, hvor annen aktivitet enn den som er knyttet til bevaringen av stedet har vanskeligheter med å overleve. Røros har ikke klart å øke tilstrømningen av turister nevneverdig, og de som kommer til Røros i 2020 er først og fremst den harde kjernen av "verdensarvturister". På den andre siden har man mange tilreisende studenter, antikvarer og tradisjonelle handverkere, som kommer til Røros for å se og lære om bevaring. Men for mange har Røros blitt et kjedelig sted hvor det skjer lite, og stedet er etter hvert blitt alt mindre attraktivt for etablering av ny næringsvirksomhet.

4.1 Røros i 2020 – bevaring av trebebyggelse

I 2020 ankommer de fleste Røros med tog. Hele det norske jernbanenettet er elektrifisert og utbygging av dobbeltspor og utretning av de mest svingende partiene har ført til at man kun bruker 3 timer på reisen fra Oslo, og ikke heller trenger å bytte tog på Hamar. Etter en lenger debatt om høyhastighetstog mellom Oslo og Trondheim, valgte regjeringen i 2011 heller å satse på å utbedre eksisterende toglinjer til intercitystandard. Dette har vært en stor fordel for Røros, ettersom et høyhastighetstog fort vill ha betydd at Røros ble liggende enda mer i bakevja enn i begynnelsen av 2000-tallet. Flyplassen er fortsatt åpen, men her har ikke vært noen regulær trafikk siden 2016 når de nye togene var på plass, kun enkelte charterfly.

Når toget ruller inn mot Røros stasjon ligger det "moderne" Røros på venstre hånd, mens det gamle, og nennsomt restaurerte Røros ligger på høyre hånd. Området nærmest stasjonen som for drøyt 10 år siden var preget av tilfeldig byggepraksis og turistifisering, som Nilsenhjørnet og turistbingen, fremstår i dag mer enhetlig og i stil med den mer opprinnelige bebyggelsen lenger opp i Kirkegaten – uten å være noen direkte kopiering.

I det "moderne" Røros, dvs. det gamle industriområdet sør for jernbanelinjen, finner vi fortsatt noen av de industrier som også lå her på begynnelsen av 2000-tallet, men det bygget som dominerer området er det nye høyskolesentret for bevaring – et eksperimentelt trebygg tegnet av Drømmeslottet Arkitekter. Sentret er spesialisert i forskning og utdanning innenfor tre som byggemateriale, men tilbyr også studier innenfor andre tradisjonelle bygningsmaterialer, forebygging og behandling av klimarelatert slitasje på trekonstruksjoner, brannsikring og tre i moderne formspråk. Høyskolesentret ble etablert i 2015, som et spleiselag mellom Riksantikvaren og NTNU. Det arbeid og den erfaring som var bygget opp på Rørosmuseets bygningsvernsenter var en sentral byggestein i etableringen av dette sentret.

Med etableringen av dette sentret har Røros blitt en smeltedigel for bygningsvern. Byen nyter internasjonal anerkjennelse innenfor bygningsvern med fokus på trebebyggelse, og har en forholdsvis høy andel utenlandske studenter. De aller fleste av disse kommer fra land med lignende klima, som Russland, Finland og Sverige, men noen kommer også mer langveis fra.

Sentret og Bergstaden lokker også til seg mange mer kortvarige studiebesøk fra øvrige Norge og utlandet. I tilknytning til sentret er det bl.a. blitt arrangert flere internasjonale konferanser om klima og kulturminner.

Verdensarvturister

Turistene er fortsatt en viktig inntektskilde for Røros, men antallet turister har ikke økt, uten heller blitt noe redusert siden 2005. Derimot har sammensetningen av turister blitt endret og også deres konsum. I dag er det først og fremst verdensarvturister og turister med interesser for kultur(minner) som kommer, og de utgjør i dag nærmere 80 prosent av alle tilreisende som ikke er der for arbeid eller studier. Mens de fleste turistene for 20 år siden kun var dagsturister, overnatter de i dag gjerne både 3 og 4 netter for å få en skikkelig grundig innblikk i det historiske Rørossamfunnet. Mange i denne gruppen er kvalitetsbevisste og relativt kjøpesterke, og de siste årene har inntektene fra turistene økt noe.

Med vedværende høy reisevirksomhet og klimaendringer så var det etter hvert flere verdensarvsteder som opplevde vesentlig økt slitasje. For å bøte på en del av denne slitasjen har mange land etablert egne verdensarvsenter hvor man kan finne informasjon om verdensarvsteder rundt om i hele verden og spesielt om landet egne steder. På sentrene kan man, ved hjelp av moderne teknologi, oppleve stedene ”som i virkelige livet”. I Norge ligger det nasjonale verdensarvsentret i Bergen, og der kan man gå på digital vandring i Bergstaden og til og med oppleve slitet i gruvene om man så ønsker. Røros får selvsagt en del av inntektene til dette sentret, men det kan ikke oppveie for det inntektstap man har fått pga de som i dag nøyer seg med å besøke Røros digitalt.

De turister som er genuint opptatt av kulturminner og verdensarven skyr imidlertid disse sentrene, og velger heller å besøke de ”ekte” stedene. Denne gruppen blir, med generelt økt velstand og ønske om å oppleve spesielle saker, stadig litt større, men utgjør fortsatt et mindretall av alle reisende. De er imidlertid som regel mer kjøpesterke enn de ”vanlige” turistene. De turister som kommer til Røros er også ute etter det autentiske og ekte, og ikke av at det nødvendigvis skal være pent.

De besøkende bor gjerne på et av de tallrike små pensjonatene i Kirkegata som tilbyr overnatting enten i hovedhuset eller i bakgården. Tidligere boliger har blitt omregulert til næringsvirksomhet, med klausul om at bygningene bevares og med begrensninger i type virksomhet som kan bedrives. Flere av disse pensjonatene fungerer som studentboliger i skoleåret, og tar kun imot turister i sommersesongen, muligens med unntak for Rørosmartnan i februar. Da er det mange av studentene som stiller sin bolig til disposisjon og enten drar hjem eller overnatter i studentsamskipnadens treningssaler i høyskolesentret.

Nybygget på Bergstaden hotell brant ned i 2013, Hvorvidt dette var en ulykkeshendelse eller en påsatt brann ble aldri påvist, men ifølge ryktene var brannen påsatt, enten av økonomisk grunner eller av en fanatisk kulturminnevenn. Hotellet hadde i et par år slitt med økonomiske problemer, og når det sto klart at kommunen ikke ville godkjenne en gjenoppbygging i form av en kopi, bestemte eierne seg for å selge hotellet. Nye eiere ble ”History hotels”, en hotellkjede som har sitt utspring i den tidligere medlemsorganisasjon ”De historiske hotell og spisesteder”. På branntomten ble det etter hvert reist et tilbygg som passet bedre inn i det omliggende miljøet og som ikke var synlig over hustakene fra Bergmannsgata. Med dette nybygget og en total renovasjon inn-

vendig har hotellet etter hvert opparbeidet seg en høy status også blant de kulturminnevernere som tidligere boikottet hotellet.

Virksomheter som kan utnytte Røros i markedsføringen

Røros har merket globaliseringen, og flere av industribedriftene har etter hvert enten gitt opp virksomheten eller relokalisert den til steder med lavere produksjonskostnader. Men de industrier som har kunnet bruke Rørosidentiteten aktivt for å ta ut en merpris på sine produkter, som for eksempel Røros Tweed og Rørosvinduet, har holdt stand. Men det har uansett vært et behov for å utvikle alternative næringsmuligheter, og da har det historiske Røros vært et viktig utgangspunkt.

I tilknytning til kunnskapssentret for trebevaring er det etablert et Veksthus for vern, hvor mange småbedrifter har fått hjelp med oppstarten. Det er et mangfold bland disse bedriftene, men alle har en eller annen tilknytning til vern. Det er for eksempel etablert et større antikvarisk verksted i lokalene til Kitron Microelectronics (som la ned sin lokale produksjon i 2013), med 15 vel kvalifiserte håndverkere som får arbeider over hele landet og so gar også i andre land. I tillegg er det virksomheter som driver med forskning, produktutvikling og forskjellige former for rådgiving knyttet til trebebyggelse. De bedriftene som overlever oppstartsfasen etablerer i de aller fleste tilfeller sin virksomhet i industriområdet, men noen få velger heller å skaffe lokaler i den ”gamle” staden. Det er spesielt de som ser en ekstraverdi i å bedrive virksomhet knyttet til kulturminnevern i fredede bygninger.

Ellers er det stort sett turist- og besøksrelaterte næringer i den gamle staden, som pensjonater, serveringssteder og mindre nisjebutikker.

4.2 Hvordan kom vi dit?

Det er mange ting som har bidratt til at Røros i 2020 fremstår som vel bevart, men de kanskje viktigste driverne har vært:

- Nasjonal styrking av kulturminnevernet, som har påvirket den lokale forvaltningen. Samtidig har det vært en økt press på verdensarvsteder både grunnet stadig økt antall besøkere og klimaendringer, og hvor Røros har vært heldigere enn mange andre steder
- Klimaendringer, med varmere og fuktige vær som truer trebebyggelse med økte angrep av råte, mugg og sopp.
- Skiftende rammevilkår for næringslivet som har gitt usikkerhet og bidratt til at noen industrier har valgt at flytte. Samtidig har bedrifter som har en klar anknytning til Røros (for eksempel gjennom navnet) fått styrket sin markedsverdi gjennom det generelle ”løftet” for kulturminner.

4.2.1 Satsing på norsk identitet – kulturarven løftes frem

Kulturminnevernet fikk en stadig viktigere stilling i norsk politikk, hvilket tydeligst viste seg i årlige reelle økninger i statsbudsjettet fra midten av 2000-tallet bl.a. til Riksantikvaren. Videre steg i denne utviklingen var en ny, samlende og folkelig kulturell kurs, hvor kulturen fikk en samlende funksjon. I et stadig mer ”uoversiktlig” kulturelt Norge, ville man nå søke seg tilbake til og fremheve de ”urnorske” kulturelle uttrykk, med en systematisering av den norske kulturkanon. Man søkte seg tilbake i tid, og romantiserte det urnorske og folkelige. Den norske kulturkanon, som sto ferdig i 2013,

omfattet ikke bare litterære verk, men også musikkverk og kulturminner (inkludert naturarven). Røros, og andre norske verdensarvesteder, hadde en selvklar plass i denne kanon.

Miljøverndepartementet ble i 2011 omdannet til Klimadepartementet. Ansvar for kulturminneforvaltningen, naturvernet og planlegging ble flyttet til det nyopprettede Natur- og Kulturdepartementet, som også håndterte de kulturspørsmål som tidligere lå under Kultur- og kirke departementet. Med utviklingen av kulturkanonen fikk det nye departementet økte bevilgninger og status.

Deler av kulturminnevernet nøy godt av økt fokus på norsk kultur og de følgende omorganiseringene i departementsstrukturen, og Røros var en del av dette.

Både på nasjonalt og lokalt plan har kulturminneforvaltningen blitt mer strukturert, og spesielt lokalt er det nå en betydelig større forutsigbarhet i forvaltningen enn hva som var tilfelle i begynnelsen av 2000-tallet. I den lokale forvaltningen har forståelse for kulturminnenes betydning for verdiskapingen på Røros økt og dermed også for viktigheten av å forvalte dette på en konsistent måte. Vernehensyn, både knyttet til kultur og natur, har fått en sterkere stilling i Plan- og bygningsloven og dette har bidratt til å redusere både tids- og ressursbruken i potensielle konfliktprosjekter ettersom adgangen til å klage på vedtak har blitt kraftig redusert.

At de utbyggningsplaner og lignende hvor det er en konflikt mellom vern og bruk ikke lenger er gjenstand for en langdryg behandling, betyr ikke nødvendigvis at konflikten forsvinner. Det er fortsatt mange i lokalsamfunnet som opplever at forvaltningen er for streng, og at det er for store hindringer for å etablere næringsvirksomhet i den gamle Bergstaden. Imidlertid har opprustningen av industriområdet, som skjedde samtidig med etableringen av kunnskapssentret, gitt gode vilkår for etablering av virksomheter som ikke er relatert til besøksnæringen.

Å vedlikeholde de vernede delene er dyrt og til tross for gode ordninger med overføring fra turistnæringene og muligheter for privat sponing er det fortsatt stort behov for statlige overføringer. Kulturminnevern har en sterk stilling i de statlige budsjettene, og flere av de nasjonale klenodiene – som kirken – mottar tilstrekkelig støtte til løpende vedlikehold. Kommunen har også valgt å bruke omstillings- og distriktsutviklingsmidler til vernerelaterte virksomheter. Gjennom dette har man klart å ”slå to fluer i en smell”, både skape arbeidsplasser lokalt (enten midlertidig i selve restaureringsfasen eller mer permanent), og dekke en del av vedlikeholdet. Muligheten for å bruke de statlige overføringene til slike formål er blant annet en konsekvens av en større helhetsvurdering av de statlige overføringene. Vedlikehold av vernede bygninger som gir arbeidsplasser kan redusere behovet for arbeidsledighetstrygd eller andre overføringer, og får dermed en ekstra legitimitet.

I vedlikehold og restaurering av kulturminnene er autensitet blitt vektlagt, og også at forskjellige tidsepoker skal være representert i vernet. Dette betyr bl.a. at området rundt Olavsgruven er restaurert tilbake til ca 1850-tallet, mens Lergruvbakken har fått forfalle for å vise ”tidens tann”. Det er altså ikke det vakre eller pene som er vektlagt i restaureringen, og en del synes nok at deler av Røros i 2020 heller fremstår som fulere enn i 2008.

4.2.2 Stadig våtere klima

Etter at den 4. rapporten fra FN's klimapanel IPCC² i 2007 slo fast at det var overveiende sannsynlig at det er en klimaendring på gang og at denne er menneskeskapte, og med et økende antall ekstreme vær-situasjoner, klarte i-landene etter hvert å bli enige om en intensivert innsats mot utslipp av klimagasser. Kyotoprotokollen ble erstattet med Københavnprotokollen, hvor spesielt i-landene påtok seg betydelig strengere utslippsreduksjoner. Ettersom de menneskeskapte klimaendringene er langsiktige har de vesentlige utslippsreduksjonene man faktisk har klart å få i stand frem mot 2020 foreløpig ikke bidratt vesentlig til å stabilisere klimaet.

For Norge og Skandinavia betyr klimaendringene er stadig våtere og mildere klima. På Røros har nedbøren økt med omtrent 10 prosent. Temperaturen har steget over hele landet, og mest om vinteren. Med våtere og varmere vær blir trebebyggelse mer utsatt for råte og soppangrep, hvilket også truer bebyggelsen på Røros.

Tilpasning til klimaendringene har over tid blitt alt viktigere, og spesielt i takt med at det blir alt vanskeligere å redusere utslippene ytterligere. En slikt tilpassning har vært å forske på teknikker for å bevare trehus og begrense angrep fra råte, mugg, sopp og insekter. Og hva var vel et bedre egnet sted for å etablere et slikt forsknings- og utdannings-senter enn på Røros? Her hadde man en unik samling eldre bygninger som måtte bevares og hvor deler også kunne brukes i forskningsøyemed.

4.2.3 Usikre rammevilkår for næringslivet

Etter den finansielle krisen som herjet verdensøkonomien i 2008, og den påfølgende økonomiske nedgangen ble det for en kort tid et tilbakeslag i globaliseringen, med økt proteksjonisme og mindre internasjonal handel. For typisk eksportrelaterte virksomheter, som for eksempel Kitron Microelectronics, ble dette fort merkbart og mange ble nødt til å redusere sin norske produksjon.

Dette tilbakeslaget var imidlertid kortvarig og allerede mot slutten av 2009 begynte ting å se lysere ut igjen. Men for de fleste eksportrettede bedriftene på Røros som allerede hadde rukket å redusere sin virksomhet var det ikke aktuelt å reetablere virksomheten på Røros. Dermed fikk Røros et permanent tap av industriarbeidsplasser.

Fortsatte finansielle berg-og-dalbaner, energikriser og andre konflikter gjør verden forholdsvis usikker på 2010-tallet, spesielt for utvikling og etablering av næringsvirksomhet. Politikken på dette området bærer også preg av stadige skiftninger, en form for gass-og-brems politikk som ikke gir næringslivet den langsiktighet som man ønsker.

Derfor er det primært bedrifter på Røros som eksplisitt er knyttet til kulturminnet, enten gjennom type virksomhet eller gjennom et sterkt Røros-navn som er de som har klart å overleve på lenger sikt. For den industrien som i hovedsak har sin tilknytning til Røros i navnet, og for så vidt også dermed sin egen identitet, er imidlertid marginene små og de vurderer mer eller mindre løpende mulighetene for å opprettholde driften på Røros.

² International Panel on Climate Change.

4.3 Er Røros blitt for kjedelig?

Det er mange av de ”vanlige” Rørosingene som er bekymret for at Røros over tid har blitt en litt stivnet kulissene. Spesielt de unge synes at byen er blitt for dominert av vernehensyn, og at det er for lite ”liv og røre”. En økende andel unge kjenner seg ikke hjemme i byen, og alt flere velger å bosette seg andre steder. Dette merkes også på innflyttingen, som nå har et større innslag av reelle nyinnflyttere, dvs. at det er færre som velger å flytte tilbake til Røros etter endte studier. Det er også flere av de næringsdrivende utenfor kulturminneområdet som synes at vernetanken har gått for langt og at det har blitt for vanskelig å etablere alternative virksomheter.

I nettavisen NorgesNettet/Røros kan man i februar 2020 lese følgende artikkel:

Er det noe liv i leiren?

Bloggen på Norgesnettet/Røros har de siste dagene vært åsted for et durabelig ordkløveri mellom den unge arkitekturstudenten Rikke Roirava (24), sjef for den nye turistsatsningen Liv og Røros, Thale Gaver, og bevaringsentusiast Illhuga Olde. Det startet med det kritiske innlegget publisert av Rikke Roirava på mandag, der hun i temmelig harde ordelag kritiserte Røros for å fremstå som ensidig, sjelløst og uten reelle tilbud til besøkende utover arkitekturen.

”...Jeg ble med foreldrene mine på ferie, ”skrev Roirava, ”dumt av meg, viste det seg. Ja, jeg vet det er litt barnslig å dra på ferie med foreldrene sine, men hva skal en ubemidlet student gjøre? Dessuten kunne de friste med en langhelg i Røros, og der skulle det være sååå spennende, fikk jeg høre. Dessuten var togforbindelsen så bra, at vi kom til å være fremme på null komma svisj! Og ja, det skal være sikkert og visst. Toget fungerte bra. Men Røros var omtrent like spennende som leverpostei; like vitalt og levende som torskerogn. Byen er et eneste museum! Selv som arkitekturstudent forventer jeg et annet tilbud utover oppvisning i byggestil. Jeg kunne like godt ha blitt hjemme og sett maling tørke. Hallo folkens, er det dette dere kaller en by? Jeg fikk litt samme følelse da jeg var og besøkte Venezia for noen år siden. Det er vakkert, bevares, men det er jo ikke noe ordentlig liv der! Slik virket Røros også. Det var som om stedet har stivnet i en slags pseudonorsk virkelighet, som ikke lenger eksisterer andre steder. Jeg har absolutt ingenting imot bevaring, som sådan, men det er heller ikke slik at utvikling og endring utelukkende er en dårlig ting. I Røros har tiden stått stille. Det var som å gå rundt i et sett av filmkulissene til Ann-Magritt (en film jeg forøvrig setter høyt). Jeg ventet nesten at jeg hvis jeg gikk på baksiden av enkelte av gatene, ville jeg finne at fasadene faktisk kun *var* fasader, og at det ikke var noe innmat i husene. Hvor er livet i Røros? Hvor er det nye multikulturelle Norge? Hvor er den sydende kulturen? Inspirasjonen utenfra? Hvor er den nye kunsten? Hvor kan jeg se en konsert? Hvor kan jeg shoppe annet enn suvenirer? Hvor kan jeg trene? Ikke minst: hvor kan jeg gå ut på kvelden og treffe andre på min egen alder?”...

Thale Gaver uttaler at hun finner Roiravas kritikk interessant, og forfriskende, i den forstand at det viser at hennes nyopprettede satsning *Liv og Røros* har en meget reell verdi. Mandatet til *Liv og Røros* er nettopp og fremme nye kulturelle satsninger og initiativ i næringslivet, utover det som er relatert til bevaringsarbeidet. Thale Gaver mener imidlertid at Roirava overdriver i beskrivelsen av hvor kjedelig byen er, og at Røros har et stort potensial. Hun

håper *Liv og Røros* tiltak vil fremme handelsstanden i byen til ny giv. ”Enhver by trenger blodtilførsel med jevne mellomrom”, sier Gaver, ”vi vil jo ikke koagulere!”.

Illhugge Olde, bevaringsentusiast på sin hals, er på sin side meget uenig med begge, og fnyser av Gavers utspill: ”Bevaringsarbeidet på Røros står det respekt av, og må fortsette å være slik. Vi vil ikke risikere at uvørenheter og kortsiktig kommersiell grådighet ødelegger det som bevares skal. Og trenger vi egentlig et større mangfold? Hvorfor kan ikke Røros bestå, som en ekte norsk, uberørt enklave – et monument over det som norsk er? Vi kan ikke gjøre alle tilfreds, og verdensarvturismen til Røros er nok. Vi klarer oss meget godt med de besøkende vi har. Faktisk burde vi være glad for at ikke flere kommer! Bruk involverer slitasje på bygningene, og denne slitasjen krever stadige utbedringer, d.v.s. økonomisk innsats, ” skriver han i bloggen.

Roirava repliserte med å omtale Olde som en propp i Røros blodåre. ”Olde har tydeligvis glemt at Røros ikke kun har fastboende over femti. Hjertesukket mitt gikk også ut til Røros’ yngre garde, som vel må dø av kjedsommelighet der oppe, før de klarer å pakke snippesken og karre seg av gårde til hovedstaden.”

5 Sammenfatning – scenariene på tvers

De tre scenariene for Røros har alle sine styrker og svakheter, men det som forener de er at de alle regner med at verdiskapingen på Røros kommer til å utvikle seg omtrent som landsgjennomsnittet. Sammensetningen av denne verdiskapingen skiller seg imidlertid mellom scenariene, og også hvor stor rolle kulturminnene spiller for denne. I det scenariet hvor kulturminnene spiller størst rolle, vel bevart, har den verdiskapingen som de bidrar med kommet stort sett istedenfor annen virksomhet og ikke på toppen av denne.

Det kan være verdt å merke seg at kulturminnene har blitt bevart, i hvert fall deler av, i samtlige scenarier, men med litt ulik begrunnelse. I Helsebyen på fjellet bevarer man det vakre og estetiske, for å gi de besøkende en estetisk opplevelse som forhåpentlig harmonerer med resten av oppholdet. I det mest kommersielle scenariet Snø og ski fungerer kulturminnene som kulisse for annen virksomhet, og har sin legitimitet knyttet til økonomiske verdier. I vernescenariet Vel bevart vernes både det vakre og det ”fule” ettersom det er det autentiske som vektlegges. Det er kun i en Pen fasade som verdensarvstatusen for alvor er truet.

Næringslivet i 2020 er forventet å se nok så forskjellig ut sammenlignet med 2008, og det er primært industrivirksomhetene som har blitt erstattet med andre typer av virksomheter. Alle tre scenariene beskriver et næringsliv som er preget av mange små aktører, om enn innenfor til dels like næringer. Det er i Pen fasade som næringslivet er mest diversifisert, og dermed i prinsippet mest robust mot internasjonale og nasjonale endringer i rammevilkår. Samtidig er det i dette scenariet en stor ”turnover” blant bedriftene, noe som kan virke destabiliserende. Det er heller ikke gitt at det for et lite samfunn som Røros er viktigst med et mest mulig diversifisert næringsliv, i noen hensyn kan det være bedre å fokusere mot et par hovednæringer, slik som tilfelle er i Helsebyen på fjellet og Vel bevart.

Hva kan lokalsamfunnet lære av disse scenariene?

Røros er en unik by, hvor kulturminnene er en stor og integrert del av byen. Den økonomiske verdiskapingen kulturminnene genererte i 2005 er beregnet til 7 prosent av den totale verdiskapingen i kommunen. Mesteparten av denne verdiskapingen er knyttet til de turister som i hovedsak besøker Røros for å se og oppleve kulturminnene. Hvorvidt dette tallet er stort eller ikke kan selvsagt diskuteres, men kulturminnene ga en ikke ubetydelig effekt samtidig som det kan stilles spørsmål ved om det ved slutten av 2000-tallet ikke finnes et uutnyttet potensial for økt verdiskaping. I våre scenarier er det først og fremst i Vel bevart som man har klart å øke verdiskapingen knyttet til kulturminnene, men ikke primært i form av flere turister uten heller i form av annen kulturminnebasert virksomhet. I Pen fasade har turistnæringen vokst, og økt sin andel av total verdiskaping, men turistene kommer ikke først og fremst for å oppleve kulturminnene – de er bare et ekstra gode når man likevel er på Røros.

Scenariene peker på at et lite lokalsamfunn kan trenge å ”spesialisere” seg og at det er vanskelig med et veldig diversifisert næringsliv. På Røros har industrien tradisjonelt vært en meget viktig næring, med relativt stabil og høy andel av total sysselsetting. Det har derfor ikke vært noe behov for en felles satsing på alternative næringer. Det kan imidlertid ikke utelukkes at en videre ”avindustrialisering” etter hvert vil gi et større

behov for å satse på andre virksomheter. Hvilke virksomheter som det satses på er et resultat av eksterne faktorer, litt tilfeldigheter, men også hva man foretar seg i kommunen. Våre scenarier er et forsøk på å vise hvordan ulike drivkrefter kan samvirke og forme utviklingen.

Arbeidet med scenariene startet opp i mai 2008, men rapporten ble ikke ferdigstil før tidlig i 2009, og under denne perioden endret seg økonomien – globalt, nasjonalt og lokalt – vesentlig. De økonomiske utsiktene er mer usikre enn på lenge. Akkurat i en slik situasjon kan scenariene forhåpentlig bidra til å gi ekstra inspirasjon til lokal-samfunnet.

	Helsebyen på fjellet	Pen fasade	Vel bevart
Fokus i scenariet	Røros har snudd nedgang til medgang gjennom en kombinasjon av særpreget natur, kultur og kompetanse. Møteplassen mellom natur, kultur og mennesker som søker denne kombinasjonen har skapt bolyst. Satsing på å profilere seg som i alle henseender helsebringene bosted har gitt Røros en ny identitet.	Røros er en storkommune som har satsset på å tiltrekke seg kommersielle virksomheter og turister som ikke bare er opptatt av kulturminnene. Identiteten til Røros er mye sterkere knyttet opp mot naturopplevelser.	En kombinasjon av økte vernehensyn og ”villere og våtere” vær har bidratt til at Røros har blitt utviklet til et anerkjent kompetansesenter for bevaring av trebebyggelse. Identiteten er sterkt knyttet opp til kulturminnene, men muligens med en mer akademisk tilnærning enn tidligere.
Viktige aktører	Opplevelsesprodusenter, entreprenører innen helse og omsorg, de vellykkede 50-åringene	Næringsliv knyttet til turisme og konferansedrift, samt kommuneplanleggere.	Antikvarer, handverkere, forskere/studenter, kultur-eliten, verdensarv-turister
Kulturminnenes status	Kulturminnene blir sett på som flott ramme for livet på Røros. Bevaring verdsatt i den grad den ivaretar innbyggernes og de besøkendes trang til å leve i en vakker og harmonisk by. Kulturminnene er et aktivum for næringsutvikling, men dersom vern er i konflikt med nye helsebaserte nærings-satsinger må vernet gi etter.	Kulturminnene er under stadig press, og de fungerer primært som en kulisse for annen kommersiell virksomhet. Det legges imidlertid vekt på det immaterielle ved kulturminnene.	Kulturminnene har høy status i Norge og på Røros. Bevaringen av det autentiske er sentralt, og ikke nødvendigvis av det vakre. Lokalt har kulturminnene høy betydning for verdiskapingen, og står i 2020 for nærmere 20 prosent av sysselsettingen, direkte og indirekte
Økonomisk verdiskaping	Etter tilbakegang før og etter 2015, kommer etter hvert nye virksomheter til og verdiskapingen tar seg opp. Samlet verdiskaping var på om lag samme nivå i 2020, som i 2005 (målt i konstante priser)	Røros har hatt en betydelig befolkningsvekst, og den lokale verdiskapingen har holdt tritt med denne veksten.	Har nett og jevnt holdt tritt med den generelle økonomiske utviklingen i Norge. Har imidlertid klart seg bedre enn mange tilsvarende utkants-distrikter.
Viktige næringer	Helse og velvære	Turisme og småskala tjenesteyting	Utdanning, bygningsvern, handverk
Største utfordring:	Spenninger mellom tradisjonell industrimiljø og ”nye” næringer.	Bevaring av verdensarvstatusen, Røros er blitt for kommersielt	Røros blir et kjedelig museum